

Význam a struktura: O čem je má kniha

Jaroslav Peregrin

Ve *FC* 4/2000 demonstroval Petr Kořátko svůj soustavný kritický zájem o mé práce tentokrát polemikou s názory, které jsem vyslovil ve své knize *Význam a struktura* (OIKOYMENH, Praha, 1999). Nad mým chápáním významu jakožto ‘zhmotnění’ inferenční role si Kořátko klade otázku „co je za takovými formulacemi, a především: co je zde reálně navíc v porovnání s funkcí, kterou strukturám (včetně inferenčních) běžně přiznáváme, aniž bychom se deklarovali jako strukturalisté“. Nemohu než konstatovat, že o tom, co za nimi je, je moje kniha. Nevím ovšem, jakou roli strukturám přiznává Kořátko a ti ostatní, za které mluví – mojí zkušeností je, že inferencialismus, který v knize obhajují (ať už úspěšně nebo ne), je pro většinu lidí zabývajících se jazykem dost těžko stravitelnou věcí (viz například moji diskusi s Pavlem Maternou ve *FC* 5/2000).

Nejsem si zcela jist, zda má vůbec smysl na Kořátkův reagovat. Zdá se mi totiž, že většina z toho, co autor v mé knize postrádá, tam ve skutečnosti je, a já tedy nemohu dělat o mnoho víc, než na to poukázat či to zopakovat. Kromě toho se mi zdá, že Kořátkův text je – navzdory tomu, že ho jeho autor charakterizuje jako polemiku – spíše jakýmsi s nadhledem podaným výčtem mých údajných omylů než východiskem smysluplné diskuse. (Ostatně pokud by Kořátko o nějakou diskusi o mé knize skutečně stál, jistě by ji inicioval i neformálněji než prostřednictvím *FC* – dělí nás od sebe ne více než jediné patro budovy Filosofického ústavu). Kořátkovy připomínky se mi navíc zdají z dost velké části týkat nikoli toho podstatného, o co v knize jde, ale různých víceméně marginálních věcí; a jejich probírání tak nemůže být, zdá se mi, pro čtenáře *FC* příliš zajímavé. Jestliže jsem se tedy nakonec přece jenom rozhodl reagovat, pak čtenáře předem prosím za prominutí: budu je asi nudit rozebíráním věcí, které nejsou mimo kontext mé knihy příliš srozumitelné.

Dříve než se pustím do probírání toho, co o mé knize Kořátko napsal, zrekapituluji, co já osobně považuji za její podstatné body. V knize jsem nejprve poněkud netradičním způsobem zrekonstruoval, co považuji za jádro saussurovského strukturalismu: předložil jsem matematický model toho, jak je podle mne třeba chápat de Saussurovy výroky o strukturální povaze jazyka. Potom jsem poukázal na skutečnost, že způsob, jakým vidí jazyk (post)analytičtí filosofové, jako jsou Quine, Davidson, Sellars a Brandom, vykazuje překvapivé styčné body s tím, který je charakteristický pro de Saussura; konkrétně že jazykový holismus, přijímaný Quinem i ostatními probíranými filosofy, je možné vidět jako formu strukturalismu. Konstatoval jsem, že rekonstruujeme-li ten obraz jazyka, ke kterému učení těchto filosofů vede, v saussurovském pojmovém rámci, pak vidíme, že z hlediska významu je klíčová opozice mezi pravdivostí a nepravdivostí; a tato opozice se u netriviálních (‘intenzionálních’) jazyků ‘promítá’ do inferenčních rolí jednotlivých výrazů. Navíc jsem předložil tezi, že takové holistické a strukturalistické vidění jazyka není – v rozporu s tím, co se má běžně za to – nekompatibilní s logicko-matematickým modelováním významu, jak ho známe z tzv. ‘formální sémantiky’ (Montague, Tichý a jiní); pokud ovšem

nebudeme tyto logicko-matematické modely nahlížet jako přímé zachycení způsobů, jakým jsou výrazy propojeny se svými významy, a budeme je vidět jako explikace inferenčních rolí výrazů.

Podívejme se tedy nyní na jednotlivé Kořátkovy výhrady, jak jsou prezentovány v jednotlivých oddílech jeho textu.

I. Kořátko se snaží ukázat, že to co konstatuji o vzniku saussurovských hodnot, se redukuje na triviální „hodnoty vznikají materializací vztahů vyplývajících z hodnot“. Představme si, že někdo prohlásí, že třeba barvy jsou tím, co mají společného stejnobarevné předměty; lze namítnout, že tím říká tautologii, protože *být stejnobarevné* není nic jiného než mít stejnou barvu, a že tedy jeho výrok neříká nic jiného než to, že barvy jsou tím, co mají společného ty předměty, které mají stejné barvy? Zdá se mi, že je třeba jenom minimální vstřícnosti, aby bylo jasné, že jeho *být stejnobarevný* jenom charakterizuje onen typ podobnosti, který je podle něj konstitutivní barvám jakožto abstraktním objektům – neindikuje, že by tato podobnost již od počátku spočívala ve spojení s nějakým společným objektem. Podobně říkám-li já, že „hodnoty vznikají ‘materializací’ vztahů vyplývajících z vhodnosti těchto prvků pro nějaký účel“, nekonstatuji tím, že ony vztahy spočívají již od začátku v propojenosti s nějakými společnými objekty („vhodnostmi“) – jenom tím říkám, že ty vztahy mají co dělat s tím, jak dané prvky využíváme pro své cíle.

Kořátko se dále pozastavuje nad některými body mé kritiky de Saussura. V těch pasážích Saussurova textu, které se mi jeví jako klíčové, shledávám obraz „jazykové reality“, a tedy i významu, jakožto něčeho, co je čistě takovýmto ‘zhmotněním’ ekvivalencí a opozic – tedy jakožto něčeho, co rozhodně není žádnou mentální entitou. A pasáže, které cituji na str. 60 a 62 mi s tímto pohledem prostě neladí: tam Saussure hovoří tak, jako by význam byl něčím v lidské mysli. (To, že to není názor jenom můj, dokumentuji kritickými komentáři v prvním případě Michaela Dummetta, ve druhém Louise Hjelsmleva.) Připouštím ovšem, že pasáž ze str. 62 přímo dokumentuje pouze Saussurův skluz k psychologismu, nikoli k nomenklaturismu.

Pokud jde o asymetrii, kterou vidím mezi jazykovým výrazem a jeho významem: jak v knize říkám, výraz je podle mne bezprostředněji vázán na ‘hmatatelnou’ substanci než význam. Namítá-li Kořátko, že existuje-li výraz prostřednictvím zvukových vln, skvrn na papíře atd., existuje význam zase prostřednictvím určitým způsobem jednajících lidských bytostí, má jistě pravdu – já ale nemám pocit, že by tohle nějak vyvracelo podle mne zřejmý fakt, že výraz je ‘hmatatelnější’ záležitostí než takto strukturálně chápaný význam.

Kořátko vidí rozpor v tom, že chválím Frege za odklon od psychologismu a uchopení významů jakožto abstraktních entit a že pro mne současně „další stupeň vývoje (a nejplodnější vyústění saussurovského strukturalismu) představují Quine a Davidson, kteří významům jako abstraktním entitám nepřiznávají žádnou roli.“ V knize říkám toto: „Frege a jeho bezprostřední pokračovatelé, jakými byli Russell či Carnap .... měli oproti de Saussurovi náskok v tom, jak se jim podařilo teoreticky zvládnout abstraktní entity, avšak v pochopení oné ‘strukturální’ povahy jazyka, na kterou de Saussure ve svém spise tak jasnozřivě poukázal, měli

naopak značnou ztrátu. Tuto ztrátu se, domnívám se, daří dohánět právě až té generaci filosofů, jejímž příslušníkům (...) je už lépe říkat postanalytici.“ (s. 65) Quina či Davidsona tedy skutečně v jistém smyslu vidím jako „další stupeň vývoje“ – rozhodně však ne v tom, že bych se hlásil *bez výjimky* ke všemu, co říkají. Quinovo naprosté odmítnutí významů považuji prostě za vylévání dítěte s vaničkou; a jak v knize opakovaně konstatuji (a dokonce to je, řekl bych, jedna z principiálních tezí knihy), uchopení významu jako abstraktního objektu považuji za velice užitečnou věc – pokud jsme si ovšem vědomi jisté instrumentality na tom založeného obrazu jazyka.

Pokud jde o Kořátkův komentář k citátu z poznámky pod čarou na str. 39 mé knihy (říkám v ní: „Zda je něco pravda, zřejmě není dáno tím, že si někdo *myslí*, že je to pravda - a protože pravdivost věty je mimo jiné dána jejím významem (a potažmo významy jejich složek), nemůže ani význam spočívat v tom, co si někdo *myslí*.“), není mi jasné, jak to, co říká, souvisí s tím, o čem mluvím já. Já říkám následující věc (připomínám, že jde o – velice volnou a velice zhuštěnou – reprodukci Fregova uvažování): (1) Pravdivost je *objektivní záležitostí* – nějaký výrok může být pravdivý, i když si třeba všichni lidé *myslí*, že není. (2) Avšak pravdivost výroku je vždy dána také tím, co slova tohoto výroku znamenají (změnou významu slov mohu jistě udělat z pravdivého výroku výrok nepravdivý). (3) Takže význam nemůže než být *objektivní záležitostí* – protože kdyby tomu tak nebylo, byla by nutně subjektivně ovlivnitelná i pravdivost.

II. Zdá se mi naprosto zřejmé, že *chci-li* někomu něco sdělit, není lhostejné, jakých prostředků k tomu použiji. *Chci-li* například Angličanovi sdělit, že můj soused má psa, není jedno, zda k tomu použiji věty „My neighbour has a dog“, „My dog has a neighbour“, „It rains“ či „Himbajs šůvix“. (Netvrším ovšem, že to nemohu dokázat jinak než větou „My neighbour has a dog“ – třeba pomocí obrázku psa a rukou – avšak zdá se mi, že výběr úspěšně použitelných prostředků bývá většinou dramaticky omezený.) A stejně samozřejmě se mi zdá, že rozdíl mezi těmito větami spočívá v tom, že ta první už význam vhodný pro můj účel *má* (z pragmatistického pohledu je tohle vlastně v podstatě *definice* významu: *mít určitý význam* je prostě *být určitým způsobem použitelný* pro účely ‘dorozumívání’). Z tvrzení, že ke komunikaci nepotřebuji předem dané významy, se mi zdá vyplývat (alespoň nakolik mu dokážu rozumět), že dorozumět se třeba v Číně může stejně tak dobře ten, kdo čínsky neumí, jako ten, kdo ano; a to se mi jeví prostě absurdní. (A zdá se mi, že na absurditě tomu nic neubírá ani to, že se v tomto duchu v některých svých článcích skutečně vyjadřoval Davidson. Já se domnívám, že se do těchto takřka absurdních pozic dostal v zápalu boje se zastánci opačného extrému.)

Kořátko dále konstatuje, že „ustálené významy jazykových výrazů vznikly (a vznikají) z jejich užívání s komunikativní funkcí *ad hoc* – tj. z komunikativního fungování, které se nemůže opírat o předem fixovaný význam“. O tom není pochyb – stejně tak jako není pochyb o tom, že hokejky vznikly z *ad hoc* užívání nějakých klacků. Avšak stejně tak jako z tohoto posledního faktu neplyne, že by bylo lze hrát hokej (v našem současném slova smyslu) bez

hokejek, neplyne, zdá se mi, ani z toho, co říká Koťátko, že bychom mohli komunikovat (v našem současném slova smyslu) bez významů.

Zdá se mi také zřejmé, že je rozdíl mezi sdělováním významu a sdělováním něčeho pomocí věty, která má nějaký význam. Zdá se mi zřejmé, že řeknu-li někomu, že můj soused má psa, nesdělují mu tím význam věty „Můj soused má psa“ – naopak to, že mu touto větou sdělím, že můj soused má psa, je podmíněno tím, že její význam zná. Považujeme-li například za význam výroku jeho pravdivostní podmínky (což Koťátkovi, rozumím-li mu dobře, nepřipadá nepřijatelné), není tomu přece tak, že bych konstatováním tohoto výroku svému posluchači sdělil tyto podmínky: sdělují mu, že jsou tyto podmínky splněny.

Pokud jde o význam, v jakém používám slovo „subjektivní“, pak to samozřejmě je smysl *dostupný pouze subjektu* (jsem přesvědčen, že právě tohle je ‘normální’ smysl tohoto slova). Interpretuje-li ho Koťátko jinak, pak není divu, že mu vychází něco, s čím lze těžko souhlasit. A konstatuje-li „kdo chce pracovat s davidsonovskou ideou radikální interpretace, nemůže považovat mentální stavy za intersubjektivně nedostupné“, pak mu zřejmě uniká, že v té části Kapitoly 2 mé knihy, o které hovoří, se pokouším ukázat neudržitelnost sémantických teorií pracujících s karteziánským obrazem mysli tak, že pro účely argumentace přistupují na jejich pojmový rámec.

III. Naprosto nechápu, z čeho Koťátko usuzuje, že „dávám přednost ontologii, v níž o věcech mimo struktury nemá smysl mluvit.“ Nevím, co z toho co říkám na straně, které se Koťátko dovolává, by mělo tohle dokumentovat: tam hovořím pouze o tom, že struktura světa není dost dobře oddělitelná od struktury jazyka, a že tudíž nemůžeme dělat nejprve metafyziku a až potom sémantiku.

Teze, které mi Koťátko v tomto oddíle připisuje a které mu nejdou dohromady, jsou spíše než vyjádřením mých názorů jejich karikaturou. (Musím ale uznat, že jsem se v knize k těmto věcem nevyjadřoval s dostatečnou explicitností. V anglické verzi knihy, která by měla vyjít v roce 2001 v britském nakladatelství Ashgate, jsem se to pokusil napravit). Konkrétněji:

(a) V oddíle 1.6, kde se snažím zpochybnit představu (která, jak se domnívám, připadá mnohým lidem zcela přirozená a zcela nevyhnutelná), totiž že jazyk prostě kopíruje svět, konstatuji, že někteří filosofové navrhovali vidět situaci zcela opačně, totiž tak, že naopak svět ‘kopíruje’ jazyk, to jest že struktura světa je jakýmsi ‘otiskem’ struktury jazyka. Zdálo se mi, že z pedagogického hlediska tohle může fungovat jako užitečný korektiv běžného nekritického přijímání oné teorie jazyka jako kopírky (tedy jako jakási ‘léčba šokem’) – jinak to ale jistě může vést až k absurdním formám lingvistického idealismu¹. Proto vzápětí konstatuji, že ten způsob vypořádání se s teorií jazyka jakožto kopírky, ke kterému se hlásím já, spočívá v tom, že „na jazyk je třeba se dívat nikoli jako na nástroj pouhého *kopírování*

---

¹ Je ovšem pravda, že i já jsem v určitých fázích svého filosofického vývoje s touto představou koketoval; po čemž by asi bylo možné nalézt stopy v některých mých starších pracích. Vyčerpávajícím způsobem jsem ovšem nyní o tomto tématu pojednal ve svém úvodu ke knize *Obrat k jazyku: druhé kolo* (Filosofia, Praha, 1998), na který se také na příslušném místě *Významu a struktury* odvolávám.

světa, ale jako na nástroj určité *interakce* se světem“ (s. 48). Samozřejmě, že i pak to, že jazyk máme (a jaký tento jazyk je), ovlivňuje způsob, jakým svět vidíme, a že tudíž struktura světa a struktura jazyka nejsou dost dobře oddělitelnými věcmi – na druhé straně to ale vylučuje představu, že svět je jakási matérie, která je beztvará, dokud na ni neaplikuji jazyk. Je-li jazyk prostředek interakce se světem (a v jeho rámci samozřejmě především s ostatními lidmi), pak zřejmě už *předpokládá* nějaký svět s nějakými předměty, se kterými by mohl interagovat.

(b) Struktura myšlení podle mne není odvozena od struktury jazyka – myšlení a jazyk jsou podle mne dvě stránky téže mince. Jazyk je ovšem tou stranou, která je nám přístupnější – je snadnější studovat jazykové praktiky, které se odehrávají v našem reálném světě, než něco, co se odehrává uvnitř našich myslí. (Což je, jak já to vidím, *pointa obratu k jazyku*.)

(c) Od kantovského způsobu čtení mých tezí, o jaké se pokouší Kořátko („zdrojem všech struktur je v poslední instanci aktivita rozumu“) se v knize výslovně distancuji. Doslova konstatuji (s. 236), že otázce, zda struktura nějaké věci je něco, co tato věc *má*, či spíše něco, co na tuto věc klade náš rozum, nedokáží dát rozumný smysl; a na str. 247 zdůrazňuji, že řeči o *světech* ‚formálního‘ a ‚přirozeného‘ je třeba rozumět jenom metaforicky.

Mám-li to shrnout, mám tedy pocit, že struktura našeho jazyka, struktura našeho myšlení a struktura, kterou má náš svět (zde mám ovšem na mysli tu nejobecnější, ‚kategoriální‘ strukturu světa – ne strukturu, kterou empiricky zjišťuje třeba atomová fyzika!), nejsou tři od sebe oddělitelné a nezávislé na sobě studovatelné věci. Tato trojjediná struktura, a to je podstatné, je nám ovšem nejpřístupnější skrze zkoumání jazyka. Rozhodně tedy netvrdím, že svět je „beztvarou matérií“!

IV. Pokud jde o Quina, vyčítá-li mi Kořátko, že jeho historku o domorodcích s jejich „gavagai“ uvádím jako příklad jak neurčitosti překladu, tak neurčitosti reference, pak je k tomu třeba říci, že jakkoli není neurčitost překladu a neurčitost reference totéž, neurčitost reference není ničím jiným než speciálním případem neurčitosti překladu. Quinovská neurčitost reference totiž spočívá v tom, že je nějaký cizí (obecný) termín možné překládat dvěma různými našimi termíny T_1 a T_2 , takovými, že pro ně neplatí $\forall x (T_1(x) \leftrightarrow T_2(x))$.

Kořátko cituje Quinův výrok, že věty „Gavagai“ a „(Hele) králík“ mají stejný stimulační význam. Samozřejmě; Kořátko z toho však (rozumím-li mu dobře) zjevně nějak vyvozuje, že se tento jejich společný stimulační význam liší od stimulačního významu výroku „(Hele) neoddělená část králíka“. Nechápu, jak by v takovém případě mohlo být možné přeložit termín „gavagai“ stejně tak dobře termínem „neoddělená část králíka“ jako termínem „králík“. (Obecně ovšem může existovat neurčitost překladu termínů při absenci neurčitosti překladu celých výroků, protože odchylky v překladech slov se mohou na úrovni jejich kombinací vykompenzovat – v případě věty tvořené jediným slovem však není kompenzovat čím.)

Dále: Neshledávám žádnou nekonzistenci v tom, když říkám, že existují vzájemně se vylučující způsoby překladu a současně že ‚znamenat králík‘ a ‚znamenat neoddělená část králíka‘ vlastně v jistém smyslu nejsou dvě různé věci. Zdá se mi, že v knize dost obsáhle

vysvětluji, co se tím myslí: Přijmu-li překladovou příručku, která překládá „gavagai“ jako „králík“, vylučuji tím překladovou příručku, která toto slovo překládá jako „neoddělená část králíka“ – jakmile přijmu jednu, nemohu od ní libovolně přecházet k té druhé. Současně ale platí, že obě příručky jsou stejně funkční, to jest že „gavagai“ mohu v tomto smyslu stejně tak dobře překládat tím jedním (rozhodnu-li se pro první příručku), jako oním druhým způsobem (rozhodnu-li se naopak pro tu druhou). Nelze tedy jednoznačně rozhodnout, který z těchto překladů je správný a zda tedy „gavagai“ přeloženo do češtiny znamená králíka, či neoddělenou část králíka.

Cituje-li pak Kořátko Quinův výrok, že v rámci našeho jazyka lze referenci nahlížet jako neproblematickou a triviální, je k tomu třeba dodat dvě věci. Zaprvé, to že toto lze (a že to tak také normálně činíme), na samém faktu neurčitosti nic nemění. Zadruhé, a to je podstatnější, tohle neznamená, že by podle Quina například mezi Čechy nepřipadala žádná neurčitost v úvahu. Naopak, neurčitost, jak Quine s oblibou zdůrazňuje, „začíná už doma“ – nikdo *a priori* neví, zda *kdokoli* v jeho okolí hovoří tímtož jazykem (v Quinově smyslu slova jazyk) jako on.

Kořátko píše, že nerozumí mému anekdotickému příkladu s rozбором pozdravu „Dobrý den“; já ovšem musím konstatovat, že zase nerozumím jeho komentáři. V knize říkám, že bude-li někdo tvrdit, že výrazy „dobrý“ a „den“ v rámci tohoto pozdravu mohou mít od instance k instanci různé funkce, jakkoli vždy tak, aby daly dohromady tutéž funkci celého „Dobrý den“, totiž být pozdravem (to jest aby se různosti funkcí části vždy vykompenzovaly tak, že dají v součtu stejný výsledek), odmítneme ho jako vymýšlejšího pseudoprobblému. (Podobně bychom odmítli třeba někoho, kdo by chtěl, abychom rozhodli, zda je číslo čtyři součtem dvou dvojek, nebo trojky a jedničky.) Přiřadím-li, jak navrhuje Kořátko, výrazům „dobrý“ a „den“ v nějakém konkrétním případě funkce takové, že jejich ‘součtem’ nebude empiricky zjiřitelná funkce celého „Dobrý den“, bude se prostě jednat o tezi triviálně empiricky falsifikovatelnou.

Na straně 127 konstatuji (a předtím, jak věřím, také dokládám), že co je invariantem různých přijatelných překladů je „určitá struktura“ jazyka. (Mám-li fungující překlad jazyka domorodců, v jehož rámci se „gavagai“ překládá jako „králík“, nemohu ho změnit prostě jenom tak, že začnu „gavagai“ překládat jako „neoddělená část králíka“; abych tím překlad neučinil empiricky falsifikovatelným, musím to kompenzovat změnou překladů mnoha jiných výrazů.) Kořátko ovšem nahrazuje můj výraz „určitá struktura“ výrazem „logická struktura“ a ten pak v průběhu své další devastující kritiky výrazem „logická forma“ (což je víceméně technický termín, kterým se zevrubně zabývám v poslední části knihy; s mým výkladem o Quinovi však nemá zhola nic společného).

Pokud jde o moji metaforu vykreslující Davidsona jako stavějící Tarského „z hlavy na nohy“ (nepochybuji, že Kořátko musí vědět, od koho jsem si ji vypůjčil), nezbývá mně než opakovat, k jaké úvaze odkazuje: „Tarski tedy, může se zdát, v jistém smyslu převedl pravdivost na jistý sémantický vztah mezi jazykem a světem. Jeho teorii pravdivosti je tedy nasnadě číst jako potvrzení nomenklaturní povahy jazyka a korespondenční teorie pravdy: zdá se, že co je primární, je vztah denotování, to jest vztah spojující slova a věci, a co je sekundární, jsou T-věty

a tedy podmínky pravdivosti. Pravdivost se tedy jeví jako odvozená od denotování (proto se někdy o jeho teorii pravdivosti hovoří jako o teorii *sémantické*). Davidson ovšem poukazuje na to, že ve skutečnosti je tomu vlastně naopak: při radikální interpretaci, která je pro odhalení povahy významu zásadní, protože při ní význam 'vychází na světlo', jsou, jak jsme viděli, primární daností T-věty.“ (s. 152) Lze samozřejmě diskutovat o tom, do jaké míry je tato metafora iluminativní; nicméně nic z obsáhlého (a mně ne zcela srozumitelného) výkladu o Davidsonovi, který Kořátko v souvislosti s ní prezentuje, se mi nezdá jakkoli podrývat to, co říkám já.

Kořátkovo tvrzení, že role pojmu pravdy u Davidsona je skromnější než jak ji prezentuji já, že je to tedy pojem, který je pro Davidsona na stejné úrovni jako pojmy významu, analytičnosti a reference, se mi zdá být prostě absurdní. Během posledního desetiletí publikoval Davidson celou řadu článků, ve kterých pojem pravdy vyzdvihuje jako absolutně ústřední². (Nerad bych se s Kořátkem začal předhánět ve vyhledávání citátů, ale tady se tomu nelze vyhnout: "pojmu pravdy," říká Davidson, "by měla být navracena klíčová role v rámci našeho chápání světa a myslí konatelů."³)

Podobně Kořátkovo tvrzení, že neurčitost překladu je stravitelná pro 'intencionalisty' stejně tak jako pro následovníky Quina, se mi zdá být v příkrém rozporu s tím, jak na ni 'intencionalisté' reagují. John Searle například v článku, který v knize cituji, posměšně konstatuje⁴: "rozhodne-li se můj soused poté, co si přečetl Quina, že nedokáže určit, zda myslím výrazem 'králík' králíka, neoddělenou část králíka nebo stádium králíka, pak tím hůře pro něj". (Podobně odmítavě reagoval třeba Jerry Fodor.).

Poslední část tohoto oddílu Kořátkova textu je opět založena prostě na dezinterpretaci toho, co v knize píšu. Na str. 120-121 jsem v rámci diskuse o významu 'intencionalistického' obratu *myslet něco něčím* mimo jiné konstatoval, že to není ten smysl, který má tato fráze v normálním jazyce, protože normálně něco takového říkáme nejčastěji v takových případech, jako když se přefekneme a chceme to napravit: „Já vím, že jsem omylem řekl *zajíc*, ale ve skutečnosti jsem tím myslel *králík*!“ Kořátko mi podsouvá, že jde o vymezení nějakého „manévru“, který chci někde „uplatňovat“ a ze kterého chci mít nějaký „zisk“. To tedy věru nikoli.

V. Je samozřejmě možné diskutovat o příhodnosti mého termínu „ontologicko-sémiotické pojetí jazyka“ (vychází z onoho smyslu termínu „ontologie“, který zavedl Quine a který od té doby v rámci analytické filosofie hodně zdomácněl: „ontologii“ v tomto smyslu se rozumí soubor entit, které musejí existovat, aby mohla být daná teorie pravdivá.) Konstatuje-li ovšem Kořátko, že by mělo být jasně řečeno, že toto pojetí nevyznává Frege, nelze než opět připomenout, co v knize skutečně říkám: „Tarski, Carnap a další logici a filosofové tak v návaznosti na výsledky

---

² Jeden z nich se dokonce doslova jmenuje 'Ústřednost pravdy' (Davidson, D.: 'The Centrality of Truth', in *Truth and its Nature (if Any)*, ed. J. Peregrin, Kluwer, Dordrecht, 1999)

³ Davidson, D.: 'Truth Rehabilitated', in *Rorty and his Critics* (ed. R. Brandom), Blackwell, Oxford, 2000, s. 65.

⁴ Searle, J.: 'Indeterminacy, Empiricism and the First Person', *Journal of Philosophy* 84, 1987, 126.

formální logiky pojali sémantiku víceméně jako vědu, která zkoumá, jaké množiny jsou přiřazeny výrazům. To vedlo u některých lingvistů a filosofů k takovému chápání fungování jazyka, které bychom mohli nazvat *ontologicko-sémiotickým*.“ (s. 40). Má snad Kořátko pocit, že jsem měl explicitně napsat, že Frege, který publikoval všechny své práce dávno předtím, než se objevily první práce Tarského a Carnapa, nebyl jejich následovníkem?

Dále: Kořátko nechápe, „jaká síla ukrytá v sémiotickém pohledu na jazyk nám ‘vnucuje představu, že význam je nějaká zcela nezávisle existující entita, která byla k výrazu jenom náhodně připojena; ...’“. Myslím, že jsem to v knize vysvětloval: jde o to, že v rámci sémiotiky se vztah výraz-význam tradičně strká do jednoho pytle se vztahy založenými na tom, kdy je z jedné entity v rámci nějakých ‘křtin’ učiněn znak jiné, na ní nezávisle existující entity. A toto ‘strkání do jednoho’ pytle je navíc považováno za klíčový čin (viz mnou citované Ecovo hodnocení Augustina). Je to *tohle*, co vyčítám Peircovi, Morrisovi či Ecovi. Jinak mi opět nezbyvá než opakovat, co v knize říkám: „[C]o bylo řečeno, v žádném případě neznamená, že bychom sémiotiku považovali za něco nepodstatného či dokonce scestného. Znaky jistě hrají v lidském konání významnou roli a nauka o znacích nám toho tedy jistě dokáže o člověku mnoho odhalit. Proti čemu protestujeme, je to, aby na tuto nauku byla převáděna sémantika, aby se jazyk nahlížel jako připojení výrazů, jakožto označujících, k nějakým nezávisle na nich existujícím označovaným.“ (s.45 p.48) Jakkoli nepochybuji o tom, že třeba Ecovi jistě není ‘nomenklaturistické’ vidění jazyka vlastní, nezdá se mi to nic měnit na faktu, že od svých předchůdců přejímá ono podle mne naprosto zavádějící vymezení významu – nanejvýš to tento fakt činí ještě méně pochopitelným, než kdyby se o toto vymezení posléze skutečně opíral.

VI. V knize říkám, že vidíme-li jazyk jako záležitost sellarsovských ‘přechodů’ (typu svět-jazyk, jazyk-jazyk a jazyk-svět), pak se pro nás z hlediska *teorie* jazyka stává nejdůležitějším onen ‘vnitrojazykový’ typ přechodů, kdy jednu větu odvozujeme z jiných vět, a to proto, že jenom jej můžeme v konkrétních případech netriviálně teoreticky uchopit – neboť „teoreticky uchopit přechod typu ‘svět-jazyk’ nebo ‘jazyk-svět’ zřejmě nejde jinak než tak, že tu její část, která se týká světa, vyjádříme jazykem.“ (s. 181) Budeme-li se například ptát, co vyplývá z věty „Alík je pes“, můžeme dávat netriviální odpovědi („Alík není slon“, „Existují savci“, ...); avšak budeme-li se ptát, za jakých okolností je tuto větu správné tvrdit (či za jakých je pravdivá), nelze než konstatovat nějakou trivialitu takovou jako „Výrok ‘Alík je pes’ je správné tvrdit právě tehdy, když je Alík pes“. (Slovy Wittgensteinova aforismu⁵: „Hranice jazyka se ukazují v nemožnosti popsat tu skutečnost, která odpovídá větě (...), aniž bychom tuto větu opakovali.“) Kořátko k tomu vypočítává alternativní teorie toho, v čem spočívá vztah mezi jazykem a světem – existence takových teorií ale zjevně není nijak v rozporu s tím, co říkám já: já rozhodně nekonstatuji, že pojednat o tom, jak jazyk souvisí se světem, nelze různým způsobem. Konstatuji jenom, že v případě konkrétního výroku zpravidla nemůžeme podmínky

---

⁵ Wittgenstein, L.: *Vermischte Bemerkungen* (ed. von Wright, G.H.), Suhrkamp, Frankfurt, 1977, s. 27 (český překlad M. Nekuly *Rozličné poznámky*, Mladá fronta, Praha, ?).

jeho tvrditelnosti či pravdivosti – na rozdíl od jeho inferenční role – specifikovat netriviálně jinak než prakticky.

S Koťátkem se snad dá souhlasit, že „chápání jazykové situace jako normativně regulované aktivity a významu jako normativního fenoménu je ve filosofii jazyka velmi rozšířené“; rozhodně však nesouhlasím s tím, že rozšířené by bylo takové chápání role normativity, jaké najdeme u Brandoma. A tvrzení, že „nikdo zřejmě nebude zpochybňovat výklad významů výrokově logických spojek (...) jako jejich inferenčních rolí“, nemohu než připsat naprosté neznalosti stavu věcí. Diskuse na toto téma, která se odvinula od klasického článku Arthura Priora⁶ (který v knize cituji), je znovu a znovu oživována a mnoho logiků považuje Priorovu úvahu prostě za *vyvrácení* možnosti chápání významu výrokových spojek jako jejich inferenčních rolí⁷.

Nemám nic proti tomu, nahradí-li se mé termíny ‘zhmotnění’ a ‘kondenzace’ termínem ‘hypostaze’. Jinak je tomu ovšem s mým termínem ‘idealizace’. Já konstatuji, že modely jazyka, ve kterých se význam jeví jako objekt, jsou vždy založeny na určité idealizaci (ve smyslu odhlédnutí od určitých nepravidelností či věcí, které nás na dané úrovni výkladu prostě nezajímají). To je jeden z hlavních důvodů, proč odmítám říkat, že význam *je* abstraktní objekt, a namísto toho říkám, že význam můžeme (užitečně) modelovat či zachycovat jako abstraktní objekt (viz moje diskuse analogie mezi takovými modely významu a Bohrovým modelem atomu, §7.4).

VII. Pokud jde o mou transformaci Russellovy analýzy prostřednictvím lambda-kalkulu, Koťátkovi uniká její pointa. (Říká-li Koťátko, že problém pramení z jeho konzervativního chápání instituce zkratky, pak musím konstatovat, že proti *konzervativnímu* chápání nelze nic namítnout – je-li to ovšem konzervativní *chápání*). Zavedení zkratky ‘K*’ není to podstatné – zásadně podstatné je to, že pomocí lambda-abstrakce dokážeme převést Russellovu analýzu na tvar, ve kterém se skládá ze tří *sémanticky samostatných* (to jest samostatné sémantické hodnoty reprezentujících) částí, odpovídajících třem částem analyzované věty. Na rozdíl od Russellovy formule nám tedy ta upravená nabízí sémanticky samostatnou komponentu, kterou je možné považovat za analýzu fráze *the king of France* – a potažmo nám nabízí denotát (konkrétně určitou funkci, která množinám individuí přiřazuje funkce z množin individuí do pravdivostních hodnot), který je možné považovat za explikaci významu této fráze. Zavedení uvedené zkratky pak jenom symbolizuje odvrhnutí poslední zdánlivé spojnice s Russellovou analýzou – důvodem toho, že jsme se k naší nové analýze dostali transformací té Russellovy, bylo pouze to, že jsme chtěli ukázat, že je té Russellově ekvivalentní; mohli jsme ji ovšem vymezit zcela nezávisle na ní. Říci, že ona nová analýza „obsahuje kvantifikátory, proměnné, výrokově logické spojky a

---

⁶ Prior, A. N.: ‘Roundabout Inference Ticket’, *Analysis* 21, 1960/61, 38-39.

⁷ U nás viz například Kolář, P. a Materna, P.: ‘O definici a pojmu toho, co není’, *ORGANON F* 1, 1994, 4-?. Na obecnější rovině pojetí významu jakožto inferenční role odmítají například Fodor, J.A. a LePore, E.: ‘Why Meaning (Probably) Isn’t Conceptual Role’, in *Science and Knowledge* (ed. Villaneuva, E.), Ridgeview, Atascadero, 1993, 15-35.

znak identity“ pak je jako říci, že je-li jedním z možných vymezení čísla π ‘polovina periody funkce sinus’, pak toto číslo (či symbol „ π “?) obsahuje polovinu a sinus.

VIII. Kořátkovu kritiku mých poznámek o vztahu mezi analytickou a kontinentální filosofií lze, myslím, přijmout – moje krátké *exposé* tohoto notoricky těžko uchopitelného problému asi skutečně nelze považovat za příliš zdařilé.

Pokud jde o pojem *intence*: napsal-li jsem, že zastánci intencionalistické teorie významu berou tento pojem jako primitivní a dále neanalyzovatelný, zdá se mi, že je zřejmé, že co říkám, je to, že tento pojem podle nich nelze redukovat na nějaké pojmy základnější, nikoli, že by nebylo možné ho „analyzovat“ v tom smyslu, že se třeba rozliší různé druhy, funkce či mody intencionality.

Mé „čtení Deleuze“ není něčím, o čem by dávalo příliš smysl polemizovat (Kořátkovým jazykem: na čem by se daly „nasbírat nějaké body“). Jak v knize uvádím, „to co jsem [o Deleuzově knize] napsal, nevydávám za nijak hlubokou kritiku - snažím se pouze dokumentovat, proč mám já osobně (avšak jak vím ze zkušenosti, zdaleka ne *jenom* já) pocit, že tento druh výkladu nevede k takovému druhu pochopení pojmů *struktura* a *strukturalismus*, jaké by bylo žádoucí.“ (s. 22) Kořátkův polemický výkon zde ovšem nabírá takové obrátky, že se nemohu zdržet alespoň stručného komentáře: 1. Svoje poznámky k Deleuzovu textu uvádím větou: „Nechci zde ovšem - a ani se necítím povolán - předkládat nějakou hlubokou kritiku přístupu francouzských strukturalistů; myslím si však, že k užitečnému objasnění motivů, které mě vedly k tomu, že jsem tuto knihu sepsal tak, jak jsem ji sepsal, může přispět, když na příkladu objasním, co se mně osobně na jejich přístupu nezdá.“ (s. 17) Kořátko ovšem konstatuje, že se v této pasáži „má demonstrovat převaha analytického způsobu myšlení a vyjadřování nad typickou rétorikou francouzských vykladačů strukturalismu“. 2. Kořátko se věnuje výhradně úvodní části mých poznámek k Deleuzovu textu (o nichž explicitně připouštím, že mohou pramenit „prostě z mé nevstřícnosti k Deleuzovu stylu“); vůbec se nezmiňuje o tom, že ty jsou jenom předstupněm k mnohem podstatnějším následujícím výhradám. 3. K mé námitce, že to, co Deleuze uvádí v první kapitole svého textu, není žádným kritériem, Kořátko uvádí: „Předpokládám, že Deleuze považuje každé ze svých kritérií za nutné, ale nikoli za postačující“. Nevím proč by měly být Kořátkovy předpoklady relevantní z hlediska mé nebo Deleuzovy knihy. (Chce snad Kořátko tvrdit, že je jeho předpoklad podložen tím, co Deleuze říká?) 4. V knize komentuji Deleuzův pokus o vymezení pojmu *prvku struktury* jakožto něčeho, co nemá ani vnější určení, ani vnitřní význam“, ale „pouze smysl, který je nutně dán výlučně jejich ‘postavením’“. Kořátko konstatuje, že „analogickou tezi nacházím na různých místech Peregrinovy knihy jako klíčovou charakteristiku strukturalismu (viz výše)“. Já se ovšem v knize naopak od pokusů na takto obecné úrovni vymezovat pojmy, jako je *struktura* (a tedy samozřejmě i *prvek struktury*) výslovně distancuji. (Říkám: „vysvětlit pojem *struktura*

naprosto obecně prostě dost dobře nelze“.)⁸ 5. Uvedené Deleuzovo vymezení komentují takto: „Dalo by se jistě tušit, kam směřuje: avšak aby jeho výrok dával nějaký skutečně dobrý smysl, muselo by být, zdá se mi, jasné, jaký je podle něj rozdíl mezi pojmy *význam* a *smysl*.“ Kořátko k tomu říká, že termíny „význam“ a „smysl“ můžeme klidně chápat jako synonymní, že „stačí, aby byl jasný rozdíl mezi obraty ‘vnější význam’ a ‘smysl daný postavením ve struktuře’“. O tom jistě nelze pochybovat – jenom zase nevím, jak to mám vztáhnout na to, co jsem napsal. (Chce snad Kořátko tvrdit, že Deleuze uvedený rozdíl objasnil?)

IX. Ve své stručné poznámce o Kořátkově knize (zdůrazňuji, že šlo skutečně pouze o poznámku) jsem napsal, že přesvědčení podle mne není něčím, k čemu bychom se mohli smysluplně zavázat. (To se mi zdá být zřejmé: mohu se zavázat, že někomu vyplatím nějaké peníze, avšak nemohu se zavázat, že budu přesvědčen, že mu ty peníze právem náležejí.) Kořátko nyní říká, že *zavázat se k přesvědčení* v jeho terminologii vlastně znamená *být kritizovatelný, jestliže se ukáže, že toto přesvědčení nemá*. Zdá se mi, že pak by to, co říká, bylo lépe vyjádřit jako závazek spojený s užíváním jazyka vůbec, totiž jako závazek *tvrdit vždy jen to, o čem jsem přesvědčen* (čili zkráceně: *nelhat*). Ať už užívání jazyka s takovým závazkem spojeno je nebo není (já se domnívám, že obecně nikoli), stále se mi nezdá, že by to vedlo k rozumné explikaci toho, k čemu se zavazují nějakým konkrétním tvrzením – pojem závazku spočívajícího v kritizovatelnosti se mi zdá být stejně málo srozumitelný jako pojem závazku spočívajícího v přesvědčení.

---

⁸ Termín „strukturalismus“ vymezují jako „zhruba řečeno označení pro určitý specifický názor na povahu jazyka, totiž pro popření toho, že by byly ‘horizontální’ vztahy mezi výrazy (tj. systemické vztahy činicí z výrazů jazykovou soustavu) druhotné vzhledem k ‘vertikálním’ vztahům mezi výrazy a jejich významy.“ (s. 53)